

ÇAĞDAŞ TERİMBİLİM VE KURUMSAL ÇALIŞMALAR

Doç. Dr. Mükremin YAMAN
Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü

“Dil devingen bir dizgedir; devingen
olduğu için de değişkendir.”
Berke VARDAR

Abstract

The communication studies in the foreground the birth and the development of the terminology as linguistic science. We also process currents who influences it and the relations with the other social sciences. The methods and the practices of the contemporary terminology are systematically studied to loosen the particular lines of it. In the part of the institutional activities, we examine the system of the terminological works in Quebec and in France. In the last part, we analyze the terminological activities in Turkey through the linguistic and scientific establishments.

Key Words: Terminology - terminological activities - standardization- basic principles - international terminology institutions – lexicology - terminotics - documentation- language for special purposes

Terimbilimin dil bilimleri arasında bir araştırma ve uygulama alanı olarak ortaya çıkması 70’li yıllarda gerçekleşmiştir. Bu dalın bağımsız bir uğraş alanı olarak yapılanmasında en önemli etken, hiç kuşkusuz, çağdaş dilbilimin sözcük kavramına getirdiği yeni bakış açıları olmuştur. Çeşitli uzmanlık alanlarında giderek artan kavramların adlandırılmasında, sözcük birimler konusunda dilbilimin ortaya koyduğu bu yeni verilerinden yararlanma çabası terimbilimin

gelişmesini sağlamıştır. Gerçekten de, 70'li yıllardan başlayarak terimbilimin temellerini atan çalışmalarda, dilbilimin alt dalları olarak sözcükbilim, sözlükbilgisi ve anlambilimin bir bakıma kaçınılmaz birlikteliğini görmekteyiz. Terimbilimin baş kuramcıları arasında gösterilen Eugen Wüster, Louis Guilbert, Alain Rey, Rostislav Kocourek gibi araştırmacılar bu birlikteliğin altını sıklıkla çizerler. Ayrıca sözcük anlambilimi alanında ayırıştırıcı çözümleme, biçimbilimsel sözdizimde sözdizimsel üretim yöntemlerini geliştirmiş olan yapısalcı ve üretici dilbilim çalışmalarının bu alana katkılarını da unutmamak gerekmektedir. Aynı biçimde, çağdaş metin çözümleme yöntemlerinin ve toplumbilimsel dilbilimde yaşanan yeni gelişmelerin terimbilim alanındaki araştırmalara çok değişik ve yeni katkılar sağladığı gözlenmektedir. Bu bağlamda, bilim ve uygulamaya alanlarına özgü söylemlerde beliren sözcükleri ortaya koyma, öbeikleme, yayma ve ölçünleme etkinliklerini de bu kapsamda değerlendirmek gerekir. Günümüzde baş döndürücü bir ivme kazanmış olan bilim ve uygulamaya dallarının yeni kavramlarını ve küreselleşen dünyanın en önemli araçlarından birisi olan bilgişlem alanında yaşanan yenilikleri dilsel açıdan dizgeli bütüncelere dönüştürme de terimbilimin etkinlik alanında bulunmaktadır.

1. Terimbilimin Doğuşu ve Gelişimi

1.1. Fransa'da ve Québec'te

Terimbilimin doğuşu ve gelişimi konusunda, öncelikle, öteden beri yaygın bir sözlük geleneği olan Fransa'daki gelişmelere bakmak yararlı olacaktır. Terimbilimin kaynağı konusunda çalışmış olan araştırmacılar, *Renaissance* döneminden başlayarak Fransa'da ortaya çıkan eğitim amaçlı sözlüklerin yaygın kullanımına gönderme yaparlar (Auger – Boulanger 1997: 9). Fransa'da, özellikle 17. ve 18. yüzyıllarda, yaygın kullanımlı sözlüklere bilim ve uygulamaya terimlerinin de konulması, o dönemlerde bilgili insan yaratmanın bir aracı olarak görüldüğü bilinen bir olgudur. Bunun en önemli sonucu da, kuşkusuz, 18. yüzyılın ikinci yarısında, Jean Le Rond d'Alembert ve Denis Diderot'un yarattıkları *l'Encyclopédie*'dir. Sözcüklerini abecesel sıralamaya göre açıklayan, başvurusu kolay bir yapı sunan bu yapıt, sözcükleri bilmek ya da tanımaktan çok, sözcüklerin (günümüz kavramıyla da terimlerin) sundukları bilgilere vurgu yapması bakımından, terimbilimsel olarak nitelendirilmektedir. Özetlemek gerekirse, bu ansiklopedistlerin tasarımları

günümüzün terimbilim uygulamalarından çok uzakta dolmadığını, ansiklopediler geliştirilirken bir bakıma terimbilim çalışmaları yapıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

1.2. Terimbilimin Tanımları

Terimbilime ilişkin tanımların da kendi alanını belirleyen sözcükler gibi bir gelişme gösterdiğini ve bu tanımların eski, yeni ve birörnekleştirilmiş olarak üçe ayrıldığını görmekteyiz. Eski tanım olarak *Le Petit Robert*'de, L.-S. Mercier kaynak gösterilerek 1801 tarihli şu tanım yer almaktadır. “*Sıradan insanlar tarafından pek anlaşılmayan bilginlere özgü terimlerin aşırı kullanımı*”. Louis-Nicolas Beschrelle (1945)'in sözlüğünde, 1808 yılına gönderme yapılarak, “*Bir bilimin, bir sanatın uygulayım terimlerinin tümü*” biçiminde tanımlanmaktadır. Emile Littré (1876)'nin sözlüğünde sözcüğün iki tanımı bulunmaktadır: “*1. Bir bilim ya da bir sanatın bütün uygulayım terimleri. Kimya terimleri. Bu sözde bilim saçma sapan terimlerden başka bir şey değil. 2. Her yazarın kendisi için edindiği özel dil*”.

70'li yıllardan başlayarak *terimbilim* ve terimbilimsel etkinlikleri adlandıran terimlerin tanımlarında, gerek konuyla ilgili kuramsal çalışmalarda, gerekse değişik sözlüklerde, hızlı bir artış yaşandığını görüyoruz. Bu çeşitliliği değerlendiren *Québec Fransız Dili Dairesi* bir birörnekleştirme çalışması yaparak, bu alanda kullanılan sözcükleri ve tanımlarını içeren bir terimce yayımlar (*Office de la Langue française*:1985). Bu sözcüklerden en çok kullanım sıklığına sahip olanlar şunlardır:

- **terimbilim (1):** “*İnsan deneyiminin uzmanlık alanlarında yer alan ve toplumsal işlevleri bakımından önemli olan kavramların adlandırılmasının dizgeli incelenmesi.*”
- **terimbilim (2):** “*Bir alana, bir insan topluluğuna ya da bir bireye özgü terimlerin tümü*”.
- **terimbilimsel çalışma:** “*Oluşturulan ilke ve yöntemlere göre kavramların dizgeleştirilmesi ve adlandırılması, elde edilen terimlerin aynı biçimde kullanıma sunulması etkinliği*”.
- **terimbilimsel araştırma:** “*Kavramların ve terimlerin dizgeli olarak toplanması ve incelenmesi*”.

- **izleksel (terimbilimsel) araştırma:** “Bir alana özgü terimler bütünü üzerinde yapılan terimbilimsel çalışma”.
- **dizgesel (terimbilimsel) araştırma:** “Bir kavramlar dizgesinin oluşturulması ve bunların adlandırılması kapsamında yapılan terimbilimsel araştırma”.
- **terimyazımcılığı:** “Terimbilimsel bir araştırmanın ortaya koyduğu verilerin yazılması, işlenmesi ve sunulması”.

1.3. Türkiye’de

Ülkemizde düzenli kökenbilimsel veriler sunan sözlükler olmadığı için, *terimbilimin* kökeniyle ilgili somut tarihlere dayalı bir saptama yapmanın olanağı bulunmamaktadır. Bununla birlikte terim çalışmalarının, bugünkü anlamda olmasa da, oldukça önemli bir geçmişe sahip olduğunu gösteren kaynaklar bulunmaktadır. Bu çalışmaların 1839 yılında çıkarılan Tanzimat fermanıyla belirginlik kazandığı görüşü yaygındır (Zülfikar: 1991: 2). Kuşkusuz Cumhuriyet döneminde Atatürk’ün gerçekleştirdiği *Dil Devrimi*’ne dek yapılan çalışmalarda *terim* sözcüğü yoktur. Konuyla ilgili kaynaklara baktığımızda, terim kavramının Arapça kökenli *ıstılah* sözcüğüyle karşılandığını görüyoruz. *İstılah*’tan *terim*’e geçiş konusunda, yukarıda değindiğimiz gibi, ulaşabildiğimiz sözlüklerde ve kaynaklarda somut bilgiler bulunmamakla birlikte, açıklayıcı olduğunu düşündüğümüz iki saptamayı aktarmakla yetineceğiz: “Çeşitli bilim dallarının, sanat ve meslek kollarının özel kelimeleri olarak tanımladığımız “*terim*” sözü, Lâtince “sınır, son” anlamına gelen *terminus* kelimesine benzetilerek *derlemek* fiilinin eski şekli olan *termek* fiilinden **-im** eki getirilerek türetilmiştir. Türk Cumhuriyetlerinde ise, bu terim Rusçadaki biçimiyle *termin* olarak kullanılmaktadır” (Zülfikar: 1991: 20). Bu bilgilere somut bir tarihlendirme getiren açıklama da Türk Dil Kurumu’nun ağ sitesinde yer almaktadır: *Batıdaki karşılığına benzetilerek türetilen terim, “Maarif Vekâletince” yayımlanmış olan “Türkçe Terimler Cep Kılavuzu” adlı yayınlı 1940 yılından itibaren ıstılah’ın yerini almıştır. Günümüz Türk cumhuriyetleri ve topluluklarında ise bu söz termin biçimindedir* (Zülfikar: 2005).

Böylece *terim* sözcüğü *Dil Devrimi*’nin hemen arkasından yaygın biçimde kullanıldığı ve bu dönemi izleyen yıllarda ortaya çıkan genel

sözlüklerde ve terim sözlüklerinde yer aldığı görülmektedir. Ancak *terimbilim* sözcüğü ne bu genel sözlüklerde, ne terim sözlüklerinde, ne de yukarıda değindiğimiz Türk Dil Kurumu'nun *ağ sitesinde* yer alan *Terim Sözlükleri ve Çalışmaları ile İlgili Bibliyografya*'da bulunmaktadır. *Terim* ve *bilim* sözcüklerinden oluşturulan *terimbilim* kavramı ilk kez Berke Vardar'ın kaleminden çıkan ve *Türk Dili Dergisi*'nin 1980 tarihli 346. sayısında yayımlanan bir yazıda belirlemektedir (Vardar: 2001: 194). Ayrıca kavram, Berke Vardar yönetiminde N. Güz, E. Öztokat, M. Rifat, O. Senemoğlu ve E. Sözer tarafından hazırlanan ve aynı yıl T.D.K. yayınları arasında çıkan *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*'nde de geniş olarak açıklanmaktadır (Vardar: 1980: 141).

Bu tanımları incelediğimizde, *terim* ve *terimbilim* tanımlarının Fransızca kaynaklarda yapılanlara benzediğini, ancak, hiç kuşkusuz, bu terimlerin en kapsayıcı tanımının *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*'nde bulunduğunu görmekteyiz. Ayrıca TDK'nun 1998 yılında yayınladığı *Türkçe Sözlükte*, 1974 yılı baskısında yer almayan *istilah* sözcüğü tanımlanırken, *terimbilim* sözcüğünün, 1980 sonrası yapılan birçok bilimsel yayında kullanılmış olmasına karşın, yer olmadığını da saptıyoruz. Bu durum, bir unutkanlık sonucu değilse, sözlüğü hazırlayan yazarların *terimbilim* sözcüğünü benimsemediklerini gösterir.

2. Çağdaş Terimbilim ve İlkeleri

2.1. Akımlar

Çağdaş terimbilimin biçimlenmesinde ve günümüzdeki etkin çalışma dizgesine ulaşmada kimi *düşünce akımlarının* payı bulunduğu bilinmektedir. Bu akımları kuramcılar *dilbilim*, *çeviri*, *düzenleme* ya da *planlama* ve *işleyim* olarak dört öbekte değerlendirmektedirler (Auger – Boulanger 1997: 14–19). *Dilbilim akımı*, *terimbilimin* gelişmesinde hiç kuşkusuz en büyük paya sahiptir. Bu pay, günümüz dilbiliminin kurucusu sayılan İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure'ün *gösterge-gösteren-gösterilen* ilişkileri konusunda ortaya koyduğu ilkeleri (de Saussure: 1998: 109–115) işleyen ve daha ileri götüren çağdaş dilbilimciler aracılığıyla olmuştur. Bir bakıma *terimbilimin* çekirdeğini oluşturan *dilbilim akımı* da üç ayrı kaynaktan gelmektedir: *Viyana Ekolü*, *Prag*

Ekolü ve Moskova Ekolü Terimbilimin gelişmesinde, *dilbilim* akımından sonra, önemli katkıları bulunan akım *çeviri akımı*dır. Karşılaştırmalı dilbilim araştırmalarının başladığı dönemlerden beri önem kazanan çeviri etkinlikleri, özellikle İkinci Dünya Savaşının arkasından kurulan değişik alanlardaki uluslararası kurumlarda çok önem kazanmıştır; *Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi*, bugünkü adıyla *Avrupa Birliği* içinde kurulan çeviri merkezleri, bir anlamda kendiliğinden, terimbilimsel etkinliklerine katılmışlardır. Uluslararası ilişkilerin giderek yoğunlaşması çeviri istemini artırmış ve bu artışa koşut olarak da terimbilim çalışmaları yoğunlaşmıştır. Çeviri çalışmalarına dayalı terimbilim araştırmalarının, başta Fransa ve Québec olmak üzere, Fransızca konuşulan ülkelerde daha yoğun sürdürüldüğünü de vurgulamak gerekir.

Terimbilimde düzenleme ya da *planlama akımı* 1970 sonrası Québec'te, bu ülkenin özel koşulları nedeniyle ortaya çıkmış bir akımdır. *Terimbilimsel düzenleme* kavramı, yöntembilimsel olarak, Québec'te Fransızcaştırma kavramlarının *dil düzenlemesi* ya da *planlaması* ile ilişkilendirilmesinden doğmuştur. *Dil düzenlemesi* kavramı dilsel değişimin planlanması olarak tanımlanmaktadır (Corbeil: 1980: 3). Bu planlama amaca uygun dil politikaları ile gerçekleştirilebileceği gibi, yasalarla da olabilmektedir. *Terimbilimsel düzenlemeye* gelince, bu kavram da, *dil düzenlemesi* gibi, önceden tasarlanmış bir süreçle, oluşturulan terimlerin bir toplumun yaşamına kazandırılmasıdır.

İşleyim akımı, terimbilimsel çalışmalarının bilgiişlem alanında elde edilen yeni uygulamalara uyarlanması olarak tanımlanabilir. Çok kısa olarak, bunun dile *işleyimsel* bir bakış açısı getiren bir yaklaşım olduğu söylenebilir. Birçok çalışma alanında, bilgiişlem uygulamalarının sunduğu yeni olanaklarla (çeviri, terim gereksinimi gibi) dilsel etkinliklerin giderek daha çok desteklendiğini görmekteyiz: *elektronik sözlükler, metin tabanlı terimbilim, terimleşim* gibi. Bu alanın hızla geliştiğini düşünürsek, önümüzdeki yıllarda, terimbilimcilerin ve çevirmenlerin yerini bilgisayarların alacağı öngörüsünde bulunmak yanlış olamayacaktır.

2.2. Toplum Bilimleriyle İlişkileri

Yukarıda kısaca değindiğimiz gibi, *terimbilim* kaynağını dilbilimden alan, bu özeliğinden dolayı da öteki toplum bilimleriyle değişik düzeylerde

ilişkileri olan bir bilim dalıdır. “*Bu nedenle, dallararası, karma nitelikli bir etkinlik alanı niteliğini taşımaktadır*” (Vardar: 2001: 195). Gerçekten de, terimbilim toplumsal bilimlerin ve günümüzde ortaya çıkan ve gelişmekte olan kimi bilim dallarının kavşağında bulunduğu söylenebilir. Ünlü Fransız sözlükçü ve terimbilimci Alain Rey, *adbilimden terimbilime* geçişi ve terimbilimin *düzyüsel bilimlerle* ilişkilerini irdelerken, terimbilimi doğa bilimleriyle bile ilişkilendirir: “*Terimler düzyüsel bilimlerde doğmuş, doğal bilimlere yerleşmiş, daha sonra da, insan ve insan etkinliklerinin imgesi olan dilsel etkinliğe geçmişlerdir*” (Rey: 1979: 15). Bu nedenle, terimbilimin, başta *dilbilim* olmak üzere, sırasıyla *mantık, uygulamalı dilleri (technolecte), çeviribilim, sözlükbilim* gibi alanlarla çok yakın ilişkileri bulunmaktadır.

3. Terimbilim Uygulamaları

Günümüzde terimbilim, özellikle bu alanda oldukça ileri aşamalar yapmış olan ülkelerde, kuramsal kazanımların uygulanması yönünde çalışmalar yapmaktadır. Bunun bir gereksinimi karşılama sonucu olduğu açıktır. Asıl amaç, hiç kuşkusuz, kazanılan bilgilerin yayılması ve etkin bir biçimde kullanılmasıdır. Kısacası terimbilim yalnızca bu alanla uğraşan bir öbek insanın kendi aralarında yaptıkları bilimsel çalışmalar değil, çok somut sonuçları olan toplumsal ve örgütsel etkinliklerdir.

Terimbilimin bağımsız bir bilim dalı olarak ortaya çıktığı 70’li yıllardan günümüze dek yaptığı uygulamalara baktığımızda, bunların ilk yıllarda genel olarak üç ya da dört aşamalı bir çalışma dizgesini yansıttığını görmekteyiz. Örneğin Fransa’da terimbilim konusunda ilk kuramsal çalışmalardan birisini gerçekleştirmiş olan Alain Rey’e göre, terimbilim uygulamaları, *gereksinimlerin ve araçların belirlenmesi (betimleme, yaratım, aktarım, ölçünleme)* ve *terimlerin kullanımı için yayılması (yayınlar, terim sözlükleri, vb.)* (Rey: 1979: 55–113) biçiminde olmaktadır. Berke Vardar da, terimbilim uygulamalarını dört temel işlemden oluşan yöntemsel bir çerçeveye oturtur: *belirleme, çözümleme, yaratım ve ölçünleme* (Vardar: 2001: 196–198). Günümüzde her birisi ayrı öneme sahip bu etkinlik aşamaları geçerliliğini korurken, gelişen uygulamalı araçların bu aşamalara yeni boyutlar katmakta olduğunu da izlemekteyiz. Özellikle bilgisayar destekli çalışmalar bu alana büyük bir ivme kazandırmaktadır. Bu nedenle, çağdaş terimbilimin en önemli etkinliklerinden

olan *belgeleme*, terimbilimin bilgiişlemeden yararlandığı alan olan *terimişlem* (*terminotique*) ve *ölçünleme* etkinliklerini kısaca irdelemek yararlı olacaktır.

3.1. Belgeleme

Belgeleme terimbilimin uygulama etkinliklerinin en önemli aşamasını oluşturmaktadır. Terimbilimci, sözlük yazarı gibi, verilerini çoğunlukla yazılı metinlerden elde eder; Yazıya geçmemiş, çeşitli biçimlerde kaydedilmiş sözlü belgeler de değerlendirilebilmektedir. Terimbilimin belgeleme çalışmasında iki önemli eksen *belge araştırma* ve bir alanın kavramsal alanını göstermek için *alan ağacı oluşturma*dır. Belge araştırma, terimbilimsel çalışmalar için kullanılacak “*başvuru, bilgi edinme, araştırma ya da kanıtama amacıyla kullanılabilen ve herhangi bir konuda yapılan bir araştırmayı destekleyen somut bilgi tabanı*” (Le Petit Robert: 1997) niteliğindeki belgeleri toplama işlemidir. Çeşitli kaynaklardan elde edilen belgelerin, *ilgili olduğu alanı kesin olarak belirlemesi, bir türü olması, tarih içermesi, uygulayım ve dil düzeyinin uygun olması ve yazarının uzman olması* (Office de la Langue française:1978: 25) gibi niteliklere sahip olması da önem taşımaktadır.

3.2. Terimişlem

Terim yazımında her türden *kendişler* uygulayım ve yöntemlerinin tümü olarak tanımlanan *terimişlem*, terimbilimle bilgiişlemin çok yakın ilişkiler kurduğu bir alandır. Günümüzde çok önemli sonuçlarını gördüğümüz bu birlikteliğin gelecekte ne gibi gelişmeler sağlayacağını ve terimbilime hangi görünüm kazandıracığını kestirmek olanaksız görünmektedir. Daha bugünden bilgiişleme dayalı terim bankaları ve çokdilli elektronik terim sözlükleri bu gelişmelerin hangi boyutlara varabileceğinin ilk imleridir. El yordamıyla çok uzun sürelerde taranabilen ve işlenen belgeler, bu uygulayımın inanılmayacak denli kısa sürelerde tamamlanabilmektedir. Bu nedenle, terimbilimcinin çalışma koşulları çok iyileşmekte ve o oranda da verimlilişmektedir.

3.3. Ölçünleme

Ölçünleme etkinlikleri terimbilim çalışmalarının en önemli aşamasını oluşturmaktadır. Değişik alanlarda verilen uzun uğraşlardan sonra, ortaya çıkan terimlerin ve kapsamlarının kullanıcılara tanıtılması ve benimsetilmesi ölçünleme etkinlikleridir. Bu nedenle ölçünlemenin toplumsal boyutu çok önem taşımaktadır. Bunun yanında *terimbilimsel ölçünlemenin* eşgüdüm sağlayacak toplumsal etkisi olan bir kurum tarafından yapılmasının da çok önemli olduğunu unutmamak gerekir. *Ölçünleme* teriminin en betimleyici tanımı *Grand Dictionnaire Terminologique* (Québec)'te yer almaktadır: “*Bir resmi kurumun bir kavramı tanımlaması ve onu göstermek üzere, bir ya da birçok dilde, bir terim seçmesidir. Bu yeğlemeli bir seçim de olabilir. Bu terim belli bir (kurum, kuruluş ya da uğraşsal) çevrede terimlerin birörnekleştirilmesi anlamında da kullanılır.*” (Office de la Langue française: 1985).

Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi, terimbilimde *ölçünleme* terimi üç anlamda kullanılmaktadır: *kurumsal (ya da resmi) ölçünleme*, *uluslararası ölçünleme* ve *alan içi ölçünleme*. *Kurumsal ölçünleme* bir yasal düzenlemeyle görevlendirilmiş bir kurumun, terimbilimsel seçimleri yayımlaması ve resmi dil kullanımını çerçevesinde bunların kullanımını sağlamasıdır. *Uluslararası ölçünleme* de bir kurumsal ölçünlemedir, ancak bu uluslararası düzeyde oluşturulan kurumlar aracılığıyla gerçekleştirilir. *ISO (Uluslararası Ölçünleme Kuruluşu)*, *CEI (Uluslararası Elektronik Komisyonu)* gibi kuruluşlar, üye ülke ve kuruluşlar arasında yapılan anlaşmalara dayalı çalışmalar yaparlar.

4. Kurumsal Çalışmalar

Çağdaş terimbilim çalışmalarının ortaya koyduğu kuramsal bilgiler birçok ülkede ulusal kurumlar aracılığıyla yaşama geçiriliyor ve uluslararası kuruluşlar aracılığıyla da uyumlaştırılmış çok geniş bir terimbilimsel iletişim ağı kuruluyor. Bu alanda yoğun çalışmalar yapan ülkelerde başlıca kaygı, kuşkusuz, ulusal dillerini varsıllaştırmak, bu yolla kendi yurttaşları arasında dilsel iletişimin niteliğini yükseltmek, aynı zamanda da, bilgi aktarımını etkili kılmaktır. Bütün bu çabaların somut sonuçlarının olduğunu bilmek gerekir: Günümüzde gelişmiş ülkelerin başarılarında bu olgunun kesinlikle payı bulunmaktadır. Terimbilimde kurumsal çalışmaları irdelememizin asıl amacı

bunun altını çizmektedir. Bu bölümde, terimbilim çalışmalarını kurumsal çerçevede uygulayan ülkelerden Kanada'nın resmi dili Fransızca olan Québec birleşik devleti ve Fransa örneğini kısaca inceleyeceğiz. Ayrıca kimi ulusal ve uluslararası kurumların çalışmalarını özetleme çabasında olacağız. Buradan çıkan genel görünüme bakarak, terim çalışmalarında çok eski bir geleneği olan ülkemizin, günümüzde çağdaş terimbilim açısından nerede bulunduğunu saptamaya çalışacağız.

4.1. Québec'te

Bu ülkede terimbilim etkinliklerinin asıl nedeni, Fransızca konuşan bir dil topluluğu olarak dillerini İngilizcenin akımından korumak, bütün kurumlarında ve çalışma alanlarında *Fransızcalaşmayı* sağlamak çabasıdır. Çok ilginç bir inceleme konusu olabilecek bu çabanın oldukça eski tarihsel bir süreci vardır. Kuşkusuz bu konuları bu çalışma kapsamında değerlendirme olanağımız yoktur; biz yalnızca terimbilimle doğrudan ilişkili olan kurumsal düzenlemelerden söz edeceğiz. Québec, dilsel düzenlemeyi yasalara dayandıran ve çıkarılan yasaların uygulanmasını titizlikle gözeten bir ülkedir. Terimbilimin Québec'te gelişmesine yol açan ilk yasa, *Ekinse İşler Bakanlığı ve Fransız Dili Dairesi*'nin kurulmasıyla ilgili 1961 yılında çıkarılan yasadır. *Fransız Dili Dairesi*'nin amacı Québec'te Fransızcanın sözlü ve yazılı düzeyde gelişimini sağlamaktır. 1969 yılında çıkarılan ikinci yasayla *Fransız Dili Dairesi*'nin görev alanı genişletiliyor, İngilizce eğitim dizgesi içinde Fransızca öğretimini zorunlu kılıyor, ayrıca Fransızca'yı çalışma dili yapma amacı ilk kez vurgulanıyor. Dilsel ve terimbilimsel etkinlikleri genişleten 1974 yasası yazılı duyuru ve tanıtımlarda Fransızca kullanımını zorunlu kılıyor. 1977 yılında çıkarılan, bugün 214 geçici ve kalıcı maddeden, dilsel etkinliği değişik alanlarında düzenleyen, çok sayıda uygulama ve yönerge maddesinden oluşan *Fransız Dili Yasası (la Charte de la Langue Française)* terimbilimsel çalışmaları daha da kurumsallaştırıyor.

*Fransız Dili Yasası*nın 100, 113, 114, 116 ve 18. maddelerine göre terimbilimsel etkinlikleri düzenleme görevi verilen *Fransız Dili Ofisi* içinde kurulan *yarkurullar* çeşitli alanlarda kullanılan terimlerin dökümünü yaparak, bu alanlardaki terimsel yetersizlikleri belirlerler ve bunları gidermek için önerilen terimlerin dizelgesini oluştururlar. Bu çalışmalar sonucu 1973 yılında

kurulan *Québec Terim Bankası (BTQ)* terimsel gereksinimleri büyük ölçüde karşılar düzeye gelmiştir. *Fransız Dili Dairesi* yönetiminde, deneyimli terimbilimciler tarafından otuz yılı aşan bir çalışmayla gerçekleştirilen *Büyük Terimler Sözlüğü (Le Grand Dictionnaire Terminologique)* 200 uzmanlık alanına özgü 3 milyona yakın terim tanımlamakta, kökensei bilgilerini ve İngilizce karşılıklarını vermektedir. Bu sözlüğe *genelağdan* parasız olarak da başvurulabilmektedir.

Terimbilim ve çeviri alanında Kanada genelinde etkinlik gösteren önemli bir kuruluş da *Termium*'dur. 1934 yılında Kanada Birleşik Devletlerinin kuruluşunda ve bakanlıklarında iki ayrı resmi dil arasında çeviri gereksinimlerini karşılamak üzere kurulan *Termium*'a, 1987'de, terim hizmetleri görevi de verilmiştir. *Termium*'un İngilizce ve Fransızca tanımlanan 3,5 milyonu aşkın terimsel birimiyle çok geniş bir dilsel ve terimsel veri tabanı vardır. Québec'te, bu iki kurumun dışında, terimbilim alanında çalışmalar yapan, başta üniversiteler ve araştırma merkezleri olmak üzere, *ISO* gibi uluslararası kuruluşlara üye resmi ve özel kurumlar da bulunmaktadır. Bu kurumlar *Fransız Dili Dairesi* ve *Termium*'la eşgüdüm içinde çalışmaktadırlar.

4.2. Fransa'da

Fransa'nın dilin gelişimini kurumsal çerçevede düzenlemesi 1635 yılında kurulan *Fransız Akademisi (l'Académie française)*'yle başladığı bilinmektedir. Bu tarih, tartışmasız, Fransız ekini tarihinde çok önemlidir. Bu tarihin önemi, öncelikle, eli kalem tutan insanların oluşturduğu meclislerde yaptıkları tartışmaların, bir toplumun ya da ulusun yazgısında önemli bir payı olacağıının ilk kez kabul edilmesinde yatmaktadır. Yaklaşık 3,5 yüzyıldan beri Fransız dilinin gelişimi ve *korunması* işlevini sürdüren Fransız Akademisi, Fransa Cumhurbaşkanı'nın koruyucu başkanlığında, Fransız diline çok emek vermiş insanlardan oluşan üyeleriyle, günümüzde de bu işlevini sürdürmektedir.

Genel dil konusunda böylesine eski bir geleneği olan Fransa'nın, terim çalışmalarını dizgeli bir kurumsal yapıya dönüştürmesi çok yenidir. Québec örneğinde gördüğümüz gibi, Fransa'nın da bu çalışmaları aşamalı bir biçimde yasal çerçeveye oturttuğunu görmekteyiz. Fransız Akademisi'nin Fransızca konusunda tarihsel bir güce sahip olduğu hep biline gelmiştir. Bu nedenle de

işbaşına gelen siyasal yönetimler dil konusunda yasal düzenlemeler yapma gereğini duymamışlardır. Ancak bilim ve uygulayımın hızla artması, ülkeler arasındaki tecimsel ve ekinsel ilişkilerin yoğunlaşması, yüzyıllar boyu geliştirilen ve korunan Fransızcaya yoğun bir biçimde İngilizce sözcüklerin girmesi sonucunu doğurur. Bu akıma toplumsal karşı koyuş oluşmaması sonucu, toplumsal dil bilincini canlandırmak amacıyla, 70'li yılların başında bir hükümet kararı ortaya çıkar. Fransızcanın varsıllaştırılmasına yönelik 1972 yılında çıkarılan bu karar, 1975 yılında, adı geçen karara göre *Resmi gazetede* yayınlanan sözcük ve terimlerin, başta radyo-televizyon kurumları olmak üzere, birçok alanda kullanılmasını zorunlu kılan *Bas-Loriot yasası* çıkarılır. Bu yasayı, 1994 yılında çıkarılan, ancak kimi düzenlemeleri *İnsan Hakları Bildirgesi*'nin 11. maddesine aykırı olduğu gerekçesiyle *Anayasa Kurulu* tarafından 1994'de iptal edilen 24 maddelik Toubon yasası izler.

Fransa'da kimi tepkilere de neden olan Toubon yasasının uygulamasına açıklık getirmek ve bu tepkileri yumuşatmak amacıyla, 19 Mart 1996 tarihinde bir genelge yayımlanır. Bununla yasayla yapılan düzenlemelerin yararları ya da zararları tartışmaya açılır. Aynı yılın 3 Temmuz günü de, ağırlıklı olarak Toubon yasasının uygulanmasıyla ilgili ilkeleri saptayan ve yeni sözcük yapımına yeni bir düzenleme getiren öngören 16 maddelik hükümet kararı yayımlanır. *Terimler ve yeni sözcük yapımı genel ve uzmanlık yarkurullarının* kurulmasını da öngören bu kararlar, 70'li yılların başında kamu kurumlarında kurulan *bakanlıklar terim yarkurulları* yeniden yapılandırılır. Böylece, bilim ve uygulayım alanlarında artan terimlerin yayılması ve bunların çokdilliliği gözetilen ve Fransızcanın gelişimini sağlayan bir politika çerçevesinde çevrilmesi daha etkin bir dizgeye oturtulur. Öte yandan, adı geçen yasayla *Devlete* verilmiş olan dilin varsıllaştırılmasına ilişkin görev, yasa kapsamında yeni kurulan *Terimbilim Genel Yarkurulu* ile *Fransız Akademisine* verilir. Böylece *Fransız Akademisi* ilk kez ve resmi olarak terimbilim ve yeni sözcük yapımı alanlarında kurumsal çalışmalara katılmış olur. Bu kurumsal düzenlemeyle *Devlete* düşen görev de, yeni sözcük ve terim yapımına doğrudan karışmaktan çok, bu dizge içinde işlevi olan kurumlara *destek olmak*, uzmanlık alanlarında yapılan çalışmaları *özendirmek ve eşgüdümü sağlamakla* sınırlandırılmış olur.

Yukarıda aktardığımız yasa ve hükümet kararları doğrultusunda oluşturulan yeni dizgede, yeni sözcük ve terim yapımıyla görevli *uzmanlık*

yarkurulları, eşgüdüm ve uyum sağlama işlevini gören *genel yarkurulu* ve yeni sözcükler konusunda karar verme yetkisiyle donatılan *Fransız Akademisi*'nin bulunduğunu görmekteyiz. Öte yandan, Fransızca konuşan öteki ülkelerin kurumlarıyla da ortaklaşa gerçekleştirilen bu çalışmalara bilim kurumlarının da katkısı sağlanmaktadır. Bu dizgeye göre, yeni sözcük ve terimlerin benimsenmesi üç aşamada olmaktadır: Her bakanlıkta oluşturulan, *terimler ve yeni sözcük yapımı uzmanlık yarkurulu*, kendi alanına ilişkin terimsel gereksinimi inceleyerek, oluşturduğu yeni terim önerilerini, tanımlarıyla birlikte, *terimler ve yeni sözcük yapımı genel yarkurulu*na iletiyor. *Genel Yarkurul* da bunları uyum ve ayırıcılıkları açısından değerlendirdikten sonra, *Fransız Akademisi*'nin onayına sunuyor. *Akademi*'nin onayından sonra terimler ve tanımları *Resmî Gazete*'de yayımlanıyor. Terimler yayımlandıktan sonra, 1994 yasaının gerekçeleri doğrultusunda, kamu kurum ve kuruluşlarında kullanılmaları zorunlu oluyor. Bu terimler ve tanımları öğretmenlere duyurulmak üzere *Ulusal Eğitim Bakanlığı* resmi dergisinde de yayımlanıyor.

Fransız *terimbilim* kurumsal etkinliklerinde görev alan yardımcı kuruluşlar da bulunmaktadır: *Bilimler Akademisi*, *Fransız Ölçünleme Derneği* (AFNOR, *Fransız Dili Ulusal Enstitüsü* (CNRS-INaLF). Bu dizgeye Fransızca konuşan ülkelerle yapılan işbirliğini de eklemek gerekir. Başta bir Kanada Hükümeti kuruluşu olan *Terimium* ve Québec *Fransız Dili Dairesi* olmak üzere, İsviçre ve Belçika'da bulunan kurum ve uzmanlarıyla çok sıkı ilişkiler kurulmaktadır. Ayrıca Fransızca konuşan ülkelerin oluşturduğu bu resmi kurumsal işbirliğinin yanında, son yıllarda *genel ağ* ortamında gelişen özel terimbilim derneklerinin de kendilerini duyurmakta olduklarını görüyoruz. *Avrupa Terimbilim Derneği* (AET) üyesi olan *Fransız Terimbilim Derneği* bunlardan birisidir. Bu halkayı daha da genişleten oluşumlar da vardır. Latin dilleri konuşan ülkelerde terimbilimsel çalışmalar yapan 57 üniversite ve resmi olmayan kurumun oluşturduğu *Realiter*, üye kurumları arasında bu alanda bilgi paylaşımını sağlamaktadır.

4.3. Türkiye'de

Ülkemizde bir bilim dalı anlamında *terimbilime* dayalı, günümüz gereksinimlerine yanıt verebilecek, dizgeli kurumsal etkinliklerin olmadığını üzülerek görmekteyiz. Ancak Türkçenin Tanzimat dönemiyle başlayan

batılılaşmacılık akımının yönlendirmesiyle girdiği ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ilk on yılına dek gelen değişim süreci boyunca, terimler konusunda, çoğunlukla eşgüdüksüz, çeşitli çalışmalar yapıldığını, bir takım deneyim ve kazanımların da elde edildiğini görüyoruz. Bu deneyimlerin, günümüz anlamında Türkçenin bir bilim dili olması çabasını içermese de, dilin bilim ve uygulamaya alanlarında bilgi aktarma yeteneklerinin artırılması yönünde olduğunu biliyoruz. Bunlar kimi zaman Arapça ve Farsça kökenli *ıstılah*ların Fransızlaştırılması ya da *batılı kavramların* Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerle karşılanması, az da olsa, yeni ve eski kavramları Türkçeleştirme çabalarıdır. Hiç kuşkusuz bilim ve uygulamaya alanlarında var olan ve yeni ortaya çıkan kavramların Türkçe terimlerle karşılanmasında en büyük atılım Atatürk'ün gerçekleştirdiği *Dil Devrimi*yle olur. Çok kısa bir zaman diliminde gerçekleştirilen bu devrimin kalıcı olması ve tüm bilim ve uygulamaya alanlarını kavrayacak donanımına kavuşması için, Atatürk, 1932 yılında *Türk Dil Kurumu*'nu kurar. Bu tarih *Fransız Akademisi*'nin kuruluşundan üç yüzyıl sonra, ama *Québec Fransız Dili Dairesi*'nden 31 yıl öncedir. Ayrıca bir *devlet kurumu* olarak değil de, bütünüyle bağımsız olsun, kimseye gerekmesi olmasın diye, Büyük Atatürk kendi kalıtiyla akçalandırarak topluma sunar bu gözde kurumu. Kurum ülkesinin bağımsızlığına, güzel Türk dilinin anlatım gücünün çok yüksekliğine inanmış insanların elinde, tam yarım yüzyıl yıl başarılı çalışmalar yapar. Özverili yoğun bu etkinlikler Türkçeyi her alanın etkin iletişim dili yapar. Çok kısa sürede, bilimsel süreçlerden geçirilerek Türkçe kök ve eklerden elde edilen binlerce sözcük toplumsal kullanıma sunulur; toplum da bunları büyük bir çoğunlukla benimser ve kullanır. Bu hızlı gelişme sürerken, bilim ve uygulamaya alanlarına özgü kavramların adlandırılması da Türkçenin olanaklarıyla yapılmaya başlanır ve art arda terim sözlükleri yayınlanır.

Ancak 1982 Anayasası ile *Türk Dil Kurumu*'nun niteliğinin değiştirilmesi ve kuruluş amacından uzaklaştırılması, Türkçenin özleşmesini ve ileriye doğru gelişimini durduramasa da, özellikle henüz eşgüdümlü bir dizgeye kavuşmamış terimbilimsel etkinlikleri olumsuz etkiler. Ünlü bilim adamı ve Türkçe gönüllüsü yazar Tahsin Yücel'in 1982 sonrası döneme ilişkin, yüreklere su serpen şu saptaması da çok önemlidir: "*Ne olursa olsun, dil devriminin büyük ölçüde amacına ulaştığı görülüyor: bugün, tıp ve kimya gibi birkaç alan bir yana bırakılacak olursa, bilgiişlem de içinde olmak üzere, birçok bilim dalında*

geniş ölçüde yeterli bir türkçe terimler toplama var, dilbilim ve göstergebilim gibi kimi alanlardaysa, türkçe terim oranı nerdeyse yüzde yüze ulaşmakta. Bu gelişmenin en önemli kanıtlarından biri de Saussure, Levi-Strauss, Foucault, Barthes gibi yazarların çok fazla terim sorunuyla karşılaşmadan, Osmanlıca terimlere de başvurulmadan Türkçeye çevrilebilmiş olması” (Yücel: 2000: 25).

Terimbilim ve terimsel etkinliklerin Türkiye’deki bugünkü görünümüne baktığımızda, ne yazık ki 80’li yıllar öncesinde kazanılan ivmenin dizgeli ve kurumsallaşmış etkinliklere dönüşemediğini, bu nedenle de günümüzde çok daha artan terim gereksinmelerinin karşılanamadığını ve başta İngilizce olmak üzere, başka dillerden ödünç alındığını görmekteyiz. Bu alanda bireysel olsun, bilim kurumlarında olsun, çağdaş terimbilim ilkelerine uygun çok önemli çalışmalar yapıldığına tanık olmaktadır. Ancak bu çabaların, terimsel etkinliklerin en önemli aşamaları olan eşgüdüm, ölçünleme ve yayma etkinliklerinin yetersizliği nedeniyle çoğu alan için olumlu sonuçlar verdiği söylenemez. Bütün bu çalışmaları çağdaş terimbilim ilkeleri doğrultusunda birleştirecek, var olan kurumlarımız arasında eşgüdümlü sağlayacak yetkili ve yetenekli bir üst kuruma gereksinim olduğu açıktır. Québec ve Fransa örneğinde gördüğümüz gibi yasayla donatılması koşul olmasa da, böyle bir kurumun oluşturulması çok ivedidir.

Bu işlevleri yerine getirmek amacıyla kurulmuş *Türk Dil Kurumunda* çekingen ve isteksiz kıpırdanmalar yok değil, ama bunlar günümüz gereksinmelerini karşılar düzeyde görünmüyorlar. Kurumda şu anda, *Güncel Türkçe Sözlük Çalışma Grubu*, *İmlâ Kılavuzu Çalışma Grubu*, *Veteriner Hekimliği Terimleri Sözlüğü Çalışma Grubu*, *Türkçede Batı Kökenli Yabancı Kelimeler Sözlüğü Çalışma Grubu*, *Su Ürünleri Terimleri Sözlüğü Çalışma Grubu*, *Eczacılık Terimleri Çalışma Grubu*, *Kişi Adları Sözlüğü Çalışma Grubu*, *İlköğretim Okulları İçin Türkçe Sözlük Çalışma Grubu*, *Yabancı Kelimelere Karşılıklar Çalışma Grubu*, *İktisat Terimleri Çalışma Grubu* adı altında yarkurul çalışması yapıldığı duyurulmaktadır (TDK: 2005: Çalışma Grupları). Görüldüğü gibi bu yarkurulların yalnızca dördü uzmanlık alanlarına yöneliktir. Ayrıca bir başka gözlemimiz de, bu yarkurullarda görev alan kişilerin çoğunluğu bütün yarkurullarının da üyesi olmalarıdır. Bu yarkurulların çalışma dizgeleri nasıldır, hangi alt uzmanlık alanları kurullarıyla ilişkileri vardır ve hangi bilim kurumlarıyla eşgüdüm içinde çalışılmaktadır belirtilmiyor.

Bu konuda kurumun *Genelağında* bulabildiğimiz tek bilgi şudur: “*Devlet Planlama Müsteşarlığının son yıllarda konuya ilgi duyması sevindirici bir durum olarak değerlendirilebilir. "Türkçe Bilim Terimleri, Sözlük Projesi" adı altında başlatılmış olan bir girişimle ilgili olarak kısa adı TÜBA olan Türkiye Bilimler Akademisi de terim çalışmalarına katılmıştır. Türk Standartlar Enstitüsünün de öteden beri konu ile ilgili çalışmalarının bulunduğu terimlere anlamca, tanımca bir birlik getirilmeye çalışıldığını biliyoruz*” (TDK: 2005: Terim Sözlükleri). En önemlisi de, bu yarkurulların *özleştirme* konusunu pek önemsemedikleri bunları adlandırmada kullandıkları sözcüklerden anlaşılmaktadır.

Yukarıda sözü edilen *Devlet Planlama Teşkilatı* destekli *Türkiye Bilimler Akademisi* tarafından yürütülen *Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü Tasarısı* (TUBA: 2005: TUBA Projeleri) amacı, içeriği, çalışma yöntemleri, oluşturulan yürütme ve çalışma kurulları üyelerinin nitelikleri açısından umut ve coşku verici bir girişim olduğu söylenebilir. Bu tasarının başarıya ulaşması, etkinliklerin çağdaş terimbilim ilkelerine göre dizgeli ve ilgili kurum ve kişilerle olabildiğince geniş bir işbirliği içinde yürütülmesine bağlı olduğunu unutmamak gerekir.

Sonuç

Başlangıcından günümüze Québec ve Fransa'daki gelişimini kısaca incelemeye çalıştığımız terimbilim günümüzde, başta adı geçen ülkelerde olmak üzere, çok büyük ilerlemeler kaydetmektedir. Bu ilerlemelerin başlıca amacı, uzmanlık alanlarına özgü kavramların öncelikle ulusal dillerde adlandırılarak bilgiyi yaygınlaştırmak ve başka dillerde karşılıklarını bularak bu alanlarda uluslararası iletişimi kolaylaştırmaktır. Ayrıca bu ilerlemelerin yoğun bir eğitim eşliğinde dizgeli ve eşgüdümlü kurumsal etkinliklerin sonucu olduğunu da unutmamak gerekiyor. Bu alanda ülkemizde yapılan etkinliklere ve kazanımlara baktığımızda terimbilim alanında yapacağımız pek çok şey olduğunu görüyoruz. Elde edilen kazanımları daha ileri götürmek ve somut sonuçlar elde etmek için, yukarıda değindiğimiz gibi, elimizde bulunan alanla doğrudan ya da dolaylı ilişkili kurumları etkinleştirmek ve aralarındaki eşgüdümü sağlamak gerekmektedir. En önemlisi de, bu alanda eğitim çalışmalarını bilimsel veriler

ışığında güçlendirerek, yeterli sayıda nitelikli *terimbilimci* yetiştirmek zorunda olmamızdır.

Günümüzde, *Yıldız Teknik, Mersin, Muğla* vb. gibi kimi üniversitelerimizin *mütercim-tercümanlık* bölümlerinde, terimbilimle ilgili derslerin lisans ve lisansüstü öğretim izlencelerinde yer aldığını sevinerek görüyoruz. Kuşkusuz pek çok üniversitemizin dilbilim bölümlerinde konuyla ilgilenen pek çok araştırmacının bulunduğu da yadsınamaz. Buralarda ve daha pek çok özel ve resmi kurumlarda yapılanları büyük bir dizgeye almak ülkemizin geleceği açısından önem taşımaktadır. Özellikle önümüzdeki yıllarda, *Avrupa Birliği* ile yapılacak olan görüşmelerde, *Birlik Müktesebatı* denilen on binlerce sayfa tutan metinlerin çevrilmesinde, anlaşılabilirlik açısından, terimlere büyük gereksinim olacaktır. Bunun yanında, Berke Vardar'ın 1980 yılında, *çağdaş terimbilimi* tanıttığı yazısında, "*Kuruluşundan bu yana terim alanında gerçekleştirdiği çalışmalarla Türk Dil Kurumu kuşkusuz terimbilime giden yol üstünde yer alan, bu düzlemdeki önemi de çeşitli çevrelerde giderek daha iyi anlaşılan öncü kurumlardandır*" (Vardar: 2001: 199) biçimindeki değerlendirmesinin de, günümüzde gerçek olması ve kurumun Atatürk'ün amaçladığı doğrultuda etkinliklerini sürdürmesi büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Auger, P. – Boulanger, J.-C. (1997) *Terminologie et Terminographie*, Université Laval, Québec
- Barda, Zühal (1997) *Türkiye'de Terimbilim Çalışmalarının Dünü, Bugünü ve Yarını*, Hasan Anamur Yönetiminde *Hasan-Alî Yücel Anma Kitabı*. Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, (303–310. ss.)
- Bescherelle, Louis-Nicolas (1855-1856), *Dictionnaire national ou Dictionnaire universel de la langue française*, Éd. Garnier frères, Paris
- Corbeil, Jean-Claud (1980) *L'Aménagement en Linguistique du Québec*, coll. Langue et Société, Montréal.
- G.L.L.F. (1971–1979) *Grand Larousse de la langue française*. 7 tomes. Éd. Larousse, Paris
- Le Petit Robert* (1997) *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, rédaction dirigée par Alain Rey et Josette Rey-Debove, Société du Nouveau Littre- Le Robert, Paris,
- Littre, Émile (1863–1872) *Dictionnaire de la langue française*. (30 fascicules). Éd. Hachette, Paris

- Office de la langue française (1985) *Vocabulaire systématique de la terminologie*, Québec, Les Publications du Québec.
- Office de la langue française (1978) *La Méthodologie de la Recherche Terminologique*, Québec.
- Office de la langue française (2005) *Le Grand Dictionnaire Terminologique*, Québec.
- Office de la langue française (1997) *Vivre en Français au Québec*, Brochure publiée par le Secrétariat à la Politique linguistique, Québec.
- Püsküllüoğlu, Ali (2003) *Türkçe Sözlük*, Arkadaş Yayınevi, Ankara
- Rey, Alain (1979) *La Terminologie Noms et Notions*, P.U.F. (Que sais-je?), Paris
- Rondeau, Guy (1984) *Introduction à la Terminologie*, Gaëten Morin éditeur, Québec
- Sığırcı, İlhami (2000) *Terimbilimde Tekanlamlılık Sorunu*, Ankara Üniversitesi TÖMER Dil Dergisi, 95.sayı Ankara, 19 – 22.s.
- T.D.K. (1974) *Türkçe Sözlük*, T.D.K. Yayınları, Ankara
- T.D.K. (1998) *Türkçe Sözlük*, T.D.K. Yayınları, Ankara
- T.D.K. (2005) *Çalışma Grupları*, <http://tdk.org.tr/calismagruplari.html>, Ankara
- T.D.K. (2005) *Terim Sözlükleri*, <http://tdk.org.tr/terimsozlukleri.html>, Ankara
- TUBA (2005) Türkiye Bilimler Akademisi, *Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü*. <http://www.tuba.gov.tr>
- Vardar, Berke (2001) *Terimsel Etkinlik ve Terimbilim*, Dilbilim Yazıları, Multilingual, İstanbul
- Vardar, Berke yönetiminde, Güz, N., Öztokat, E., Rifat, M., Senemoğlu, O., Sözer, E.(1980) *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, T.D.K. Yayınları, Ankara
- Yücel, Tahsin, (2000) *Türkçenin Kurtuluş Savaşı*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul
- Zülfikar, Hamza (1991) *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 569, Ankara
- Zülfikar, Hamza (2005) *Terim Sözlükleri ve Çalışmaları ile İlgili Bibliyografya, Bibliyografya ile İlgili Birkaç Söz*, <http://tdk.org.tr/terimsozlukleri.html>, Ankara